

SPRAWOZDANIA

KOŁA C. K. KONSERWATORÓW I KORESPONDENTÓW
GALICYI WSCHODNIEJ.

TEKA tom III.

STYCZEŃ — LUTY 1903.

Nr. 4 i 5.

SPRAWY BIEŻĄCE.

Sekcja I. (Zabytki przedhistoryczne).

Złotniki (pow. podhajecki). Na obszarze dóbr złotnickich, należących do hr. Stanisława Siemieńskiego-Lewickiego, znajduje się w lasach kilka znacznej wielkości mogił, ułożonych z kamienia, a w sąsiedniej wsi Sokołowie są ślady okopów i ruin dawnego zamku Wilczki nad rzeką Strypą. Zwalisko to przedstawia się obecnie jako pagórek, zarośnięty murawą i nie ma śladu, aby tam ktoś robił poszukiwania. Ponieważ hr. Siemieński przeznaczył na wstępne badania w ruinach i mogiłach 400 kor., odniósł się rządca tamtejszych dóbr p. Andruszewicz do Koła konserwatorów z prośbą o udzielenie mu stosownych informacji. Wobec tego uda się na wiosnę podpisany konserwator do Złotnik, celem przedsięwzięcia archeologicznych poszukiwań. (*Kons. Wł. Przybysławski*).

Sekcja II. (Zabytki historyczne).

Brzozów: Zgodnie z wnioskiem kons. hr. Szeptyckiego, Koło konserwatorów poparło przyslaną przez Wydział krajowy do zaopiniowania prośbę komitetu kościelnego w Brzozowie o wydatniejszy zasilek na restaurację tamtejszego kościoła. Kościół w Brzozowie, po spłonięciu dawniejszego drewnianego w czasie najazdu Rakoczego r. 1657, zaczął budować biskup przemyski St. Sarnowski, który sprawował rządy dyecezyi 1658—1676, poświęcił biskup Jan Krz. Szembek (1719—1724), odnawiał od strony kaplic biskup Sierakowski, znany z troskliwej, ale niefortunnej pod względem smaku restauracji katedry lwowskiej. W tych szczegółach mieszczą się wskazówki dla restauracji, która powinna liczyć się przede wszystkim z starszemi formami barokowemi z końca XVII. i początku XVIII. w. (*Kons. dr. Papée*).

Halicz: W sprawie restauracji murowanej cerkwi halickiej pod wezw. Narodzenia Chrystusa Pana odbyło się d. 29. grudnia r. z. posiedzenie Koła konserwatorów. Uczestniczyli w niem także pp. prof. Jan Lewiński i artysta-malarz Julian Makarewicz, którym Eksc. ks. Metropolita Szeptycki porucił przeprowadzenie robót restauracyjnych. Prof. Lewiński przedstawił zdjęcia zrobione na miejscu. Po odczytaniu wyników badań dra Czołowskiego, dokonanych w r. 1890 w sprawie cerkwi halickiej, a dowodzących, że przypuszczenia jakoby ta cerkiew była niegdyś cerkwią soborną i posiadała grobowce kniaziów ruskich pozbawione jest wszelkiej podstawy, prof. Lewiński przedstawił, że przedsięwzięte przez niego w r. 1902 rozkopy w samej cerkwi, w wielu miejscach pod podłogą, doprowadziły do takiegoż samego rezultatu. O sklepieniach i grobowcach pod cerkwią — jak przypuszczał ks. kan. Petruszewicz — nie może być mowy. Bardzo gruntowne badania fundamentów, tkwiących na metr w głąb, uwidocznione na przedłożonym rysie poziomym, okazały, że znajduje się jedno jedyne sklepienie po lewej stronie, bardzo zresztą płytkie i szczupłe, przygotowane może na czyjś grobowiec albo służące za schowek drogocenniejszych rzeczy w razie niebezpieczeństwa, ale zupełnie dzisiaj puste. Spór o czas powstania tej cerkwi wymagałby studyów porównawczych z innemi cerkiewnymi zabytkami na Rusi i mógłby doprowadzić do pewnych wyników tylko w takim razie, gdyby ten materiał porównawczy znalazł się w dostatecznej mierze. Zdania rozchodzą się prawie o dwa wieki t. j. wiek XIII. (ks. Petruszewicz i p. Makarewicz) i druga połowa XIV., może nawet początek XV. wieku (dr. Czołowski).

Wobec tego i zgodnie z propozycją przedłożoną w imieniu ks. Metropolity przez p. Makarewicza, Koło, mając na względzie, że cerkiew owa należy do najstarszych dotąd u nas zachowanych tego rodzaju zabytków, postanowiło w ocenieniu zaprojektowanych robót restauracyjnych kierować się wyłącznie tem, co

sama budowa t. j. architektura cerkwi wskazuje, wszakże ostateczną decyzję powziąć dopiero po przedłożeniu planów szczegółowych, których zbadanie na miejscu powierzono komisji złożonej z konserwatorów: prof. Bołoz-Antoniewiczza, dra Czołowskiego, radcy Gorgolewskiego i prof. Kolessy.

Krzywcze (ad Borszczów): Koło konserwatorów otrzymało z wiarogodnego źródła wiadomość, że właściciel ruin zamku w Krzywczu rozbiera mury zamkowe i używa kamienia, uzyskanego z ścian bocznych do szutrowania drogi, a obecnie podkopuje się pod baszty.

Wobec tego Koło odniosło się do starostwa w Borszczowie, aby zapobiegło jak najrychlej temu barbarzyńskiemu niszczeniu cennego zabytku przeszłości i zakazało najsurowiej właścicielowi ruin krzywczeskich dalszego ich rozbierania, a w danym razie środkami przymusowymi zniewoliło go do uszanowania obowiązujących przepisów o opiece prawnej dla zabytków sztuki i pomników historycznych. (*Kons. dr. Finkel*).

Presowce (za Zborowem): W październiku 1902 r. zażądało starostwo w Złoczowie od Koła konserwatorów wydania opinii, czy drewniana cerkiew w Presowcach może być rozebrana, wobec tego, że postanowiono nową cerkiew

wybudować. Wysłany na miejsce przez Koło artysta-fotograf p. Koehler nie zastał już jednak cerkwi, dowiedział się natomiast, że jeszcze w sierpniu, na mocy zezwolenia c. k. starosty złoczowskiego, udzielonego na wiosnę, rozebrano ją i przeniesiono do Krasnej w powiecie brzeżańskim, wsi należącej do parafii Płaucza wielka. Ikonostas umieszczono w cerkwi w Złoczówce w pow. brzeżańskim. Cerkiew ta nie przedstawiała podobno żadnej wartości architektonicznej. (*Kons. dr. Finkel*).

KOMUNIKATY.

Kons. Prof. Dr. Siemiradzki przedłożył Kołu konserwatorów grot strzały i kawałek żelaznej rączki od naczynia, wykopane przez p. Kłobukowskiego w Grodzisku nad Dunajcem.

Kons. p. Wl. Przybysławski doniósł na posiedzeniu Koła z dnia 28. stycznia b. r. o odkryciu kamiennego grobu skrzynkowego w Czarnych Wodach, w pow. kamienieckim gubernii podolskiej. Z przedłożonych wykopalisk — prócz szczęk, kości udowych i rąk — zasługują na szczególną uwagę czaszki o niezmiernie wyrazistych łukach brwi i czołach nader niskich, tuż nad brwiami w tył cofniętych, co znamionuje rasy o typie bardzo pierwotnym. Kości te wraz z szkieletami, wykopanymi w Balicach oddano prof. Drowi Dybowskiemu do badań antropometrycznych.

W grobie, o którym mowa, wykopano nadto naczynia gliniane, w ręku lepione, z ładną ornamentyką włączaną, słabo wypalone, oraz dwie gładzone siekierki krzemienne z epoki neolitycznej. Okazy te złożono w zbiorach Koła c. k. konserwatorów Galicji wschodniej.

KWESTYONARYUSZ.

Koło konserwatorów uchwaliło na posiedzeniu z d. 28. stycznia b. r. wydrukować kwestyonyusz w sprawie pomników sztuki i zabytków historycznych i rozesłać go do starostw, parafii, gmin, obszarów dworskich, nauczycieli i t. d. Na czele tego kwestyonyusza zamieszczony będzie następujący list:

Koło c. k. konserwatorów dla Galicji wschodniej zamierza sporządzić spis wszystkich naszych zabytków, aby je mieć w ciągłej opiece a przychodzić w miarę funduszków swoich na czas z pomocą tym, które najbardziej są zagrożone i najbardziej na opiekę zasługują.

Spis ten ma być naukowo opracowany i wydany w osobnej księdze, wzorem podobnych wydawnictw w innych krajach oświeconych, w Niemczech, we Francji we Włoszech.

Pragnąc jak najrychlej zebrać potrzebny materiał, udaje się Koło do W.Pana z prośbą o wypełnienie i nadesłanie załączonego kwestyonyusza. Przyczynisz się W.Pan w ten sposób do naukowego i patriotycznego dzieła i zaskarbisz prawdziwą wdzięczność podpisanych, którzy nie omieszkają w swoim wydawnictwie wymienić nazwisk chętnych i świątliwych współpracowników a każdemu przesłać w darze odbitkę tej części, która się do jego okolicy odnosi, wreszcie nabycie całości przez odpowiednie zniżenie ceny ułatwić.

Kwestyonyusz załączony wydano w języku polskim i ruskim.

Kwestyonyusz składa się z następujących pytań:

I. Zabytki przedhistoryczne.

1. Czy na obszarze miejscowości znajdują się: pieczary (naturalne lub sztuczne), miejsca zwane horodyszczami (grodziskami), wały, mogiły, niwy zwane mogiłkami, przedchrześcijańskie groby i ementarzyska, wysokie kamienie sterczące wśród pól (*menhiry*), skrzynie kamienne wzniesione ponad ziemię (dolmeny), pale starożytne tkwiące wśród moczarów i torfowisk?
2. Czy przy oraniu lub kopaniu znajdowano tu kiedy pierwotne narzędzia kamienne, zwłaszcza krzemienne, albo też kościane, jak: siekierki, młotki, strzały, okrzaski (noże) i t. p., skorupy grubych naczyń glinianych; szczątki narzędzi, ozdób i broni z brązu lub żelaza, stare monety — i czy znajdowano je pojedynczo lub w większej ilości obok szkieletów ludzkich, kości zwierzęcych, warstwy węgla i t. p., w jakiej głębokości, na jakich niwach,

jak nazwanych — i co się stało z temi wykopaliskami?

3. Co ludność opowiada o początkach tej osady, o jej dawnych mieszkańcach i zdarzeniach tutejszych?

II. Zabytki historyczne.

1. Kościół lub cerkiew — pod jakim wezwaniem — z jakiego materiału (kamień ciosany lub nieciosany, cegła, drzewo w formie bloków (bierwion, beiek, kraglaków lub desek) — z jakiego czasu (podać czas budowy na podstawie aktów, napisów lub tradycji). Jaki jest rozkład i jakie formy uwagi godne). Plan czy przedstawia kształt podłużny czy kwadratowy, czy formę krzyża, część kapłańska czy okrągło czy prostokątnie lub wielokątnie zamknięta, ilość naw, kaplice, wieże, zakrystya; pokrycie dachu, filary, łuki, zwłaszcza ostre, sklepienie, kopuła, ornamenty, oprawa okien n. p. w ołów)?
  2. Czy dawniej istniał tu kościół (lub cerkiew), pod jakim wezwaniem, z jakiego materiału, kiedy i dlaczego go rozebrano — i czy w teraźniejszym budynku zachowały się jakie zabytki z dawniejszego?
  3. Jakie wogóle zabytki starożytne lub artystyczne przechowuje kościół lub cerkiew? (Ołtarze szafkowe albo rzeźbione, ambona, chrzcielnica kamienna albo spiżowa, kraty, organy, relikwiarze, obrazy na ścianie, na drzewie, na płótnie, na szkłe lub metalu, figury pomniejszych, sprzęty, ubrania i tkaniny kościelne. Może się zachowały nazwiska czy też znaki fundatorów lub artystów na którym przedmiocie)?
  4. Czy w kościele lub cerkwi są jakie nagrobki albo tablice pamiątkowe z przed roku 1850, z jakiego materiału i z jakim napisem. (Chodzi przedewszyst-
- kiem o imię, nazwisko i rok, jednakże dosłowne odpisy ważniejszych nagrobków pożądane; z cmentarzy tylko najważniejsze nagrobki wymienić).
5. Czy istnieją jakie kościoły lub cerkwie filialne, klasztory (monastiry), figury i krzyże pamiątkowe? Podać ich opis według powyższych pytań, oraz wiadomość o nieistniejących.
  6. Czy są jakie ślady, że w tej miejscowości istniał zamek obronny, gdzie i jak był położony i zbudowany, kiedy i przez kogo zniszczony?
  7. Jeśli zachowały się inne zabytki budownictwa, jak: ratusz, budynki targowe, podsienia, szczątki murów, baszt, stare domy i dwory, pałace i t. p., wymienić je i opisać.
  8. Czy zachowały się w starych budynkach, w urzędach lub wreszcie w prywatnym ręku jakie dawne sprzęty do użytku domowego lub obrony?
  9. Zwrócić uwagę także na synagogi i sprzęty żydowskie starożytne, tak do nabożeństwa jak do użytku domowego służące. (Według pytań podanych pod 1—4).
  10. Czy stan obecny zabytków nie wymaga rychłej naprawy, albo też pomocy materyjalnej?

III. Zabytki piśmienne.

Czy w parafii, w kahale, w urzędzie gminnym, na obszarze dworskim, w zarządzie dóbr lub w ręku prywatnym nie znajdują się jakie dokumenty (wśród nich ile pergaminowych), akta, księgi sądowe, liturgiczne i gospodarskie), mapy, plany, ryciny, pieczęcie, stare druki — i czy niema w nich jakich zapisek historycznych. Od którego roku zaczynają się księgi chrztów, ślubów i śmierci?

Uwaga. Do opisów zabytków pożądane byłyby plany, szkice rysunkowe i fotografie. Opisy wychodzące poza ramy kwestyonaryusza przyjmuje Koło z wdzięcznością.

(Ref. konserwator Dr. Fryderyk Papée).

